

Dametandlægerne

Av tannlege Oddvar Sørbye

Fortsetter fra side 493

8–10 tannlegetidsskrifter fra en rekke land og finner fram til interessante kurs og konferanser, først og fremst i Europa. Han forteller det ikke uten et visst press fra en nysgjerrig intervjuer, men etter hvert blir det klart at mannen leser fagstoff på svensk, dansk og engelsk (selvsagt) – og (ikke så selvsagt) på hollandsk, fransk, spansk og gresk! Disse språkene har han lært seg på egen hånd, og synes egentlig ikke det er så mye å skryte av. Han leser fagartikler og sier han kan klare seg muntlig også. Med sedvanlig beskjedenhet har han denne kommentaren: – Eg kan i alle fall konversere litt haltande, men rimeleg greitt på desse tungemåla. Flytande kan det neppe kallast. Seigtflytande kanskje.

Og når han er på tur, blir det som regel mulig å få med seg en jazzkonsert eller to. – Særleg i Holland har eg vore ofte, der både fagmiljøet og jazzmiljøet er sterkt, ope og imøtekomande, sier han.

TRIO TIL HØSTEN? • Siste konsertomtale jeg fant etter et Google-søk, handlet om «Jazzgjengen på Maki», en kvintett som hadde konsert på fiskerestauranten Maki i Fosnavåg i fjor sommer. Musiseringen har ikke fått så mye tid i det siste. Han hadde keyboard på kontoret før, men det er nå fjernet for å gi plass til en ung kollega. Oddbjørn Blindheim har fått seg assistent som skal jobbe fulltid i praksisen, og dermed går han selv ned til å praktisere fire dager per uke. Kanskje som en markering av 25 år i praksisen? Onsdag skal være fridag, og da blir det mulig å øve mer planmessig på pianoet hjemme i huset, som ligger høyt og fritt med utsikt over fjorden. Han tar ikke munnen for full, men ting kan tyde på at han satser på ny trio og litt flere opptrедender etter hvert.

Tekst og foto: Reidun Stenvik

I tannlegehistorien i Norge er ikke kapitlet om kvinnekamp og -frigjøring ubehagelig stort, men det eksisterer. Aksept for at kvinner skulle få både adgang til utdanning og deltakelse i organisasjonsliv kom tidlig, og sammenlignet med forholdet i enkelte andre yrker, ble den vunnet uten forutgående stor dramatikk. Sannhetsverdien av siste påstand kan selvfølgelig vurderes ulikt ut fra hvor røde strømper den enkelte leser er utstyrt med.

Petra Lie avla norsk tannlegeeksamen som første kvinne i 1872.

Dette var seks år før kvinner fikk adgang til middelskolen og ti år før Cecilie Thoresen fikk avlegge examen artium.

Nå må det understrekes at tannlegeyrket den gang så langt fra var akademisk, men ansett som et slags håndverksfag. Eksamensreglementet fra 1857 stilte ganske små krav til teoretisk kunnskap, men la stor vekt på fremstilling av proteser. Man kan også merke seg at det ikke var basert på lovgivning, men på en Kgl. resolusjon, og eventuelle endringer trengte altså ikke behandling i Stortinget. Autorisasjon ble gitt i medhold til kvaksalverloven.

Reglementet inneholdt ingen kjønnsdiskriminerende bestemmelser, men det omtalte konsekvent kandidatene som ham eller han. Hvorvidt de som utarbeidet det i 1850-årene hadde forutsett eller ikke at kvinner kunne anmelde sin interesse for yrket, får være et åpent spørsmål.

MANSSJÅVINISME? • Petra Lie var født i Vardal i 1848 og kom som ung til

hovedstaden der hun bestyrte et bakeri-utvalg. Hun hadde visstnok vært betatt av tannlegeyrket helt fra barnsben av, og ble den som skulle bryte barrierer.

Dora Eggers (1) uttrykker seg på følgende måte: «Hvad nu end den ytre foranledning kan ha været, saa blev resultat en vakker indsats i norsk kulturutvikling. Men denne indsats blev ingen letkjøpt seier.

Med brigadelæge Schiøtts bistand søker hun at bli optat som elev hos tandlæger i Kristiania, men ingen har plass for hende. Denne motgang vilde vel ha knækket de fleste og betat dem motet til at prøve videre. Ikke saa med Petra Lie.»

Petra Lie

I sannhetens navn skal man kanskje være forsiktig med å konkludere med manssjåvinisme i det forhold at hun ikke fikk elevplass. Christiania hadde i 1869 maksimalt 10 praktiserende tannleger, så det var ikke mange å spørre. Det var heller ikke så alminnelig å anta elever. Av de 16 menn som avla eksamen

i årene 1860–69, var det bare to som hadde hatt elevplass i Christiania i tillegg til to som hadde arbeidet hos sin far eller bror.

Og så var det jo ikke alle tannleger som slapp andre inn på seg, uansett kjønn. Om forholdene 10–15 år senere skrev Krøtøe (5) de minneverdige ord: «Den mistillid, tandlægerne paa den tid nærde til hverandre, den frygtsomhed, hvormed de rugede over sine hemmeligheder paa kontorer og i laboratorier lig fortidens alkymister i dunkle klosterturvælvinger og dybe slotskjældere og den maade, hvorpaa de isolerede sig...»

Det viktige Eggers forteller ovenfor, er at Petra Lie ikke bare var en målbevisst, men også klok ung kvinne. Butikkdamen hadde ikke bare fått kontakt med brigadelege Schiøtt, men

endog vakt hans sympati. Og Schjøtt var ingen hvemsomhelst i denne sammenheng. Han hadde ledet eksamenskommisjonen siden den ble opprettet i 1857, og det viktigste for Petra Lie må ha vært å få hans forsikring om at hun ikke risikerte å bli avvist av formelle grunner hvis hun i tidens fylde meldte seg opp til eksamen.

Så reiste hun ut som så mange andre og ble elev hos tannlege Carstens i København, der hun også fikk manuduksjon i anatomi og fysiologi hos professor Wallöe. Hun var også i Berlin, der hun fikk undervisning av den amerikanske tannlege dr. Salomon, berømt for sine gullarbeider.

Tilbake i Christiania i 1872 meldte hun seg opp til eksamen, men om ikke før, fikk hun nå problemer. Kommisjonen besto av to leger og en tannlege. Legesiden var representert ved Schjøtt og prosekter J. Lie. Tannlegen var Carl Eduard Kroll som var oppnevnt i 1871.

Kroll var ikke av dem som ønsket sitt navn skrevet med gullskrift når kvinnesakshistorie skulle skrives en gang i fremtiden. Han protesterte energisk mot at en kvinne skulle få adgang til eksamen, og da flertallet i kommisjonen ikke fant noen grunn til å støtte dette, søkte han seg entlediget fra vervet så snart eksamen var over (3). Petra Lie besto de siste prøvene 2.12. 1872 med utmerket resultat: Hovedkarakter 18, «hvorfor hun erholdt 1ste karakter». Kroll følte kanskje smaken av sure epler da han undertegnet protokollen.

Etter eksamen reiste Lie ut for å videreutdanne seg, nå hos den anerkjente kirurgen dr. Bruck i Breslau (i dag Wrocław). Oppholdet varte i ni måneder. Tilbake i Christiania startet hun så praksis høsten 1873.

Petra Lie åpnet altså døren for kvinners adgang til tannlegeyrket. Når man ser bort fra holdningen hos enkeltpersonen Kroll, skjedde det uten de helt store problemer. Hva så med organisasjonslivet?

Nå vrimlet det ikke akkurat av kvinnelige kandidater de første årene. Sara Stoltenberg Selvig fra Hølen ble uteksaminert i 1881, Richarda P. Landmark fra Kongsberg i 1882 og Lina Bræck fra Skjåk i 1883. Både Selvig og Bræck hadde brødre i faget, og hadde kanskje fått familiær inspirasjon.

KVINNENE UT I KULDEN • NTF ble som kjent stiftet 15. oktober 1884. Svenske Frans Berggren hadde vært innom Christiania om sommeren og animert kollegene i byen til å sette i gang; det hadde blitt nedsatt en komité til å utarbeide et utkast til lover, og komiteen inviterte til stiftelsesmøtet. Byen hadde 19 mannlige kolleger hvorav 17 møtte opp. Lie, Selvig og Landmark var ikke blitt invitert. (Lina Bræck drev på denne tiden reisepraktis, og var av alle steder i Sarpsborg, der hun bodde og praktiserte i et værelse hos kaptein Kröger ved torvet).

Det er liten grunn til å tvile på at det forelå generasjonsmotsetninger blant de 17 stifterne. Førromtalte Kroll var 60 år og eldstemann. Hans Laurentius Wennevold (med autorisasjon fra tiden før eksamen ble innført) var 54. Videre var Thomas Høeg 47 og parhestene fra Solør, Olaf Amundsen og hofftannlege Arent Hovland, 47 respektive 49. De øvrige 12 var i alderen 21 til 37, og det var neppe lett for noen av dem å opponere mot de eldste.

I lovkomiteen hadde de eldste naturlig nok dominert. Wennevold var for-

mann og hadde med seg Høeg og Hovland. Ungdommens representant var Hans Olaf Heide som hadde erstattet Kroll i eksamenskommisjonen i 1873 og sittet der siden, og som for øvrig ble NTFs første formann.

Det var ikke enighet i lovkomiteen om å nekte kvinner adgang. Leser man møtereferatene fra NTFs første år,

fremgår det med all tydelighet at minst én person – i eller utenfor komiteen – nærmest nedla et veto, og vel vitende om at man skjøv problemet foran seg, fikk paragraf 2 i lovene den nøytrale ordlyd: Som medlemmer af foreningen kan enhver saavel indenbys som udenbys autorisert tandlæge optages.

Det varte bare droyt to måneder før debatten kom. På foreningens femte møte 7.1 1885 forelå det søknad om opptak fra Sara Selvig og hennes bror, Brede Stoltenberg Selvig. Sistnevnte hadde da adresse Moss, og ble uten videre opptatt som utenbys medlem nummer fire.

Når det gjaldt Sara Selvig, heter det at meningene i forsamlingen var meget forskjellige (2). Styret fant at det dreide seg om et prinsippsspørsmål og innkalte

til ekstraordinær generalforsamling en uke senere. Et kort referat derfra sirkler inn motstanden mot kvinner. Wennevold «havde virkelig aldrig tenkt sig at damer skulde faa adgang». Høeg «troede ikke, hvis kvinder skulde faa adgang, at den kollegiale aand inden foreningen vilde fremmes; men tvertimod det vilde virke hemmende, ja han troede endog under forhandlingerne». Det nevnes spesielt at Kroll grunnet sykdomsforfall hadde innsendt skriftlig stemme, og med tanke på forhistorien, var den neppe i favør av kvinner. Om Amundsen og Hovland sier ikke referatet mye, men senere uttalelser forteller at de hadde stemt mot; sannsynligvis uten noen prinsipiell overbevisning, men for å unngå splittelse. En slik frykt forelå helt klart: Josef Skøyen «ansaa det meget uheldigt og beklageligt, om indvirkning af kvindelige tandlæger skulde bevirke enkelte medlemmers udtrædelse».

Bare tre talere uttrykte det som senere ble kalt en mer frigjort oppfatning: Hans Aurlie som forøvrig var bror av Lina Bræck, ville stemme for. Ole Seel mente at når kvinner hadde fått anledning til å ta eksamen, måtte man respektere det og anerkjenne dem. Sigurd Syr Andersen syntes ikke man moralsk kunne nekte dem adgang, og ønsket en lovendring.

Resultatet ble at Sara Selvig ikke ble opptatt. Stemmetallet var 14 mot 4.

Etter dette fremsatte Olaf Amundsen forslag om et tillegg til til paragraf 2 som kanskje var velment, men ikke akkurat gjennomtenkt: «Dametandlæger kan optages som medlemmer af foreningen saaledes at der tilstilles dem referat af forhandlingerne. Adgang til foreningens møder har de ikke, dog kan bestyrelsen give speciel tilladelse eller indbydelse». Forslaget ble vedtatt to uker senere med 10 mot 1 stemme, mens én tilstedeværende ikke avga votum.

Det bør innskytes at på denne tiden var det høyere under taket i Skandinavisk Tandlægeforening enn i NTF (7). Da Sk. T. F. arrangerte sitt sjette møte i Christiania i 1886, var hele fem av de da totalt åtte norske kvinnelige tannleger tilstede: Lie, Selvig, Landmark og Bræck sammen med Kaja Hansen som hadde fått sin autorisasjon tre uker tid-

Carl Eduard Kroll

Sara Selvig

ligere. De ble meget godt tatt i mot og spesielt nevnt i referatet: «Den kollegialitet och det amicala förhållande, som under hela mötet gjorde sig gällande, liksom «Dametandlägernes» vänliga deltagande i detsamma kommer alltid at kvarstå som et oforgätlig minne». (Både Hovland og Amundsen var engasjert i arrangementet).

IKKE FOR Å HOLDE FYLLEKALAS •

Kvinnene kom til å være utestengt fra NTF i tre år. Da Sigurd Syr Andersen tok ordet 11. mai 1887, skulle han provosere frem de desidert skarpeste meningsbrytningene foreningen hadde opplevd til da. Han hadde fått kritikk for å ta for lave honorarer og tok først kraftig til motmæle mot dette. Vel i gang tok han styret fatt for ikke å ha gjort nok i undervisningssaken som vel var NTFs viktigste de første 25 år foreningen eksisterte. Så kom han til det han kalte kvinnesaken: «Tilblivelsen af § 2b var mildelst talt en lapsus for ikke at sige en bornerthed. Vi har ingen moralsk rett til at udelukke de kvindelige tandlæger fra en fagforening med det formaal § 1 antyder. Vi kommer ikke sammen for at holde fyldekalas, snakke liderligt eller forøvrigt opføre os uanstændigt, saa at det skulle «genere os, at damer er tilstede», som en kollega udtrykte sig i den høitidelige stund, vi fik dette mærkværdige codicil, som en styg udvæxt paa foreningens love».

Andersen fremholdt også at det i foreningen hadde vært et klikkvesen som forhindret andre i å si sin mening, og det ble et ordentlig rabaldermøte der hans lange innlegg fremkalte skarpe reaksjoner, men faktisk mer på grunn av sin form enn sitt innhold, og etter hvert innrømmet han selv at han kanskje hadde tatt munnen litt for full. Han fikk ellers høre at § 2 b i sin tid var blitt votert over etter «at en ældre tannlege sagde, hvis kvinder ind, saa gaar jeg ud», og Amundsen som nå var formann, sa åpent at når han i sin tid hadde stemt mot opptak av kvinner så var det av hensyn til foreningens beståen, hvilket hadde vært god nok grunn.

Det kan ikke sees i referatet at noen protesterte mot Andersens forslag om snarest å gi kvinner adgang. Bare formaliteter gjensto, og på generalforsamlingen 15. oktober 1887 ble det besluttet med 11 mot 1 stemme at § 2 b skulle strykes fra foreningens lover.

«Dametandlægerne» var altså et begrep i tre år. Det må være lov å kalle det hele en liten, men likevel viktig episode i NTFs historie.

SOM I SAMFUNNET ELLERS • Et lite mindretall, maksimalt tre, av de sytten NTF-stiftere trumfet gjennom sin vilje i 1884. Et mindretall på fire opponerte gjennom sitt votum. De ti øvrige fulgte den minste motstands vei og bør vel få karakteren unnfallende eller likegyldig. Ikke umulig reflekterte denne fordelingen holdningene i samfunnet som helhet i de dager.

Så får det være en trøst for noen at allerede i 1909 skrev Gythfeldt (2) i 25-årsberetningen: «Man kan ikke andet end forbauses over den stilling, foreningen indtok til de kvindelige kolleger, om man end kan finde en undskyldning herfor i den omstændighed, at nutidens

opfatning af kvindens stilling i samfundet endnu ikke var trængt igjennem dengang.»

Petra Lie meldte seg aldri inn i NTF. Det gjorde Sara Selvig, men ikke før i 1907. Det første kvinnelige medlem i NTF ble Henrikke Martine Magnus fra Stavanger (eksamen 1886) i januar 1888.

Sigurd Syr Andersen

HVA MED

BORMASKINEN? • Så et appendiks: Skal man lete etter skurk og helt i ovenstående historie, må det bli Carl Eduard Kroll og Petra Lie. Det finnes atskillig biografisk materiale om begge, og det bekrefter med all tydelighet at de representerte to forskjellige generasjoner i en brytningstid og at de var vidt forskjellige personligheter. Neppe hadde de mye med hverandre å gjøre, men historisk sett er de på ett punkt konkurrenter: Hvem bør få æren av å ha brukt den første bormaskin i Norge?

Flere kilder angir at det var Petra Lie. Hun hadde sett et eksemplar i Berlin, noe som førte til at den ble innkjøpt til

Brucks klinikk i Breslau, og hun anskaffet en til seg selv da hun begynte praksis høsten 1873 (3). Kroll skrev i sin medisinalberetning for samme år (6) at han hadde hatt en ditto i bruk og fortalte om dens fordeler. Så lenge datoer ikke er kjent, bør æren kanskje deles likelig. Men at Petra Lie også på dette punkt var den fremsynte, er sikkert. Hun beholdt sitt eksemplar, noe som bidro til en stor og god praksis. Kroll returnerte sitt til Ash & Sons i London fordi han mente at den for 64 spesiedaler var for kostbar i forhold til den praktiske nytte han kunne ha av den.

Litteratur

1. Eggers, Dora. Kvindelige Tandlæger i Norge. I: Mørck F, red. Norske kvinder. Kristiania; 1914.
2. Gythfeldt JE. Den norske tannlægeforenings festskrift udgivet i anledning foreningens 25-aarsjubilaum. Kristiania; 1909
3. Hansen, Kaja. Petra Lie. Nor Tannlegeforen Tid 1907; 17: 105.
4. Heløe, Berit. Om hundre år er allting glemmt. Nor Tannlegeforen Tid 1994; 104: 12.
5. Krøtøe, Ole. Tannlægeundervisningen og tannlægevesenets historie i Norge inntil 1926. (Uten sted og år).
6. Hunstadbråten, Kai. Tannleger i trekvart århundre. Norsk Odontologi 1800–1875. Vikersund; 1975.
7. Ramm, Jacob. Skandinavisk Tannlægeforening gjennom 100 år 1866–1966. Stavanger; 1966.
8. Seel, Ole. Norges Tandlæger i de foreløbne 50 aar. Christiania; 1892.
9. Sollund, Arne. Den norske tannlægeforening gjennom 100 år. 1884–1984. Oslo; 1984.
10. Sollund, Arne. Arven fra de fjerne år. I: Messelt, EB, red. Fra lærlingtid i tannlegekunst til akademisk studium. Tannlegeundervisningen – 100 år. Oslo; 1993.
11. Sørbye, Oddvar. Tannleger i Østfold 1770–1940. Sarpsborg; 2000.